

Қалыбаева Қ.С.¹, Тымболова А.О.², Алишова А.Н.³,

Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің
^{1,2}профессоры, ф. ф. д., ³магистранты, Қазақстан, Алматы қ.
e-mail: azkal2015@bk.ru; aruner@mail.ru

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ҚЫРҒЫЗ ТІЛДЕРІНДЕГІ ҒҰРЫПТЫҚ ЛЕКСИКА

Мақалада қырғыз және қазақ тілдеріндегі отбасылық ғұрыптарға қатысты қалыптасқан мәдени тілдік бірліктердің табиғаты сөз болады. Сонымен байланысты туыстас екі тілдегі лексиканың ауқымды қабатын құрайтын отбасылық ғұрыптық лексика жан-жақты талдау негізіне алынады. Әсіресе, қырғыз және қазақ тілдеріндегі нәрестенің дүниеге келуіне байланысты, қызға құда түсуге, үйленуге, келін түсіруге қатысты салт-дәстүрлердің атаулары мәдени тілдік бірліктер ретінде бағамдалып, әр халықтың ұлттық танымымен сабақтастықта қарастырылады. Және де туыстас халықтардың ырым-жоралғыларына қатысты қалыптасқан мұндай тілдік бірліктердің көнетүркілік, көне алтайлық тамырластығы да тілдің тарихы тұрғысынан зерделенеді. Сонымен қатар, мақалада екі халықтың танымында қалыптасқан ұлттық ерекшеліктерінің де бірқатар мәселелері арнайы сөз етіледі.

Түйін сөздер: қырғыз тілі, қазақ тілі, мәдениет, әдет-ғұрып, лексика, ғұрып, сәби, үйлену.

Kalybaeva K.S.¹, Tymbolova A.O.², Alishova A.N.³,

^{1,2}DSc, Professor, ³Research Assistant of Kazakh State Women's Teacher Training University,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: azkal2015@bk.ru, aruner@mail.ru

Traditional Kazakh and Kyrgyz Vocabulary

This article describes the nature of deep-seated cultural linguistic units regarding family traditions in Kyrgyz and Kazakh languages. Taking into consideration this aspect, the comprehensive analysis is based on traditional family dictionary that is a large-scale layer of vocabulary of these two kin languages. Particularly, Kazakh and Kyrgyz names of customs connected with the birth of a child, marriage proposal, wedding, marriage of a son are considered cultural linguistic units connected with national understanding of either people. Old Turkic and Altaic roots of such linguistic units connected with legends of kin peoples are examined from the point of view of the history of language. At the same time, this article describes in detail a lot of national peculiarities existing in the conception of two peoples.

Key words: kyrgyz language, kazakh language, culture, traditions, vocabulary, custom, child, wedding.

Қалыбаева Қ.С.¹, Тымболова А.О.², Алишова А.Н.³,

^{1,2}д. ф. н. профессор, ³магистрант
Казахского государственного женского педагогического университета,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: azkal2015@bk.ru; aruner@mail.ru

Традиционная лексика на казахском и кыргызском языках

В статье рассказывается о природе укоренившихся культурных языковых единиц в отношении семейных традиций в кыргызском и казахском языках. В связи с этим, берется в основу всестороннего анализа семейная традиционная лексика, являющаяся масштабным слоем лексики двух родственных языков. В особенности, названия обычаев на казахском и кыргызском языках, связанные с рождением младенца, сватовством девушки, женитьбой, женитьбой сына, предполагаются в качестве культурной языковой единицы, и рассматриваются во взаимосвязи

с национальным пониманием каждого народа. Также древнетюркские, древнеалтайские корни таких языковых единиц, сформированные в отношении поверьев родственных народов, осмысливаются с точки зрения истории языка. Наряду с этим, в статье специально уделяется внимание множеству вопросов национальных особенностей, сформированных в понятии двух народов.

Ключевые слова: кыргызский язык, казахский язык, культура, традиции, лексика, обычай, младенец, женитьба.

Кіріспе

Тіл халықтың қоғамдық, әлеуметтік өмірімен, саяси-экономикалық жағдайымен тығыз байланыста дамиды, кемелденеді. Қазіргі қазақ тіл білімінде ұлт, тіл, мәдениет қатынастарын, олардың өзара байланысын және өзіндік ерекшелігін антропоцентристік бағытта қарастыру кең орын алып отыр. Сол секілді туыстас халықтардың ұлттық ерекшеліктерін танытатын әдет-ғұрып лексикасы да бүгінгі таңда ауқымды да маңызды мәселелер тізіміне еніп отыр. Жалпы, ғұрыптық лексика халықтың рухани дүниесін түгел қамтиды. Өйткені, бұл – әр халықты мәдениет, салт-дәстүрі тұрғысынан салыстыра зерттеудің таптырмас құралы. Салт-дәстүр, ұлттық болмыстың тікелей көрінісі. Жалпы, әдет-ғұрыптар өмірдің қай саласында орындалуына қарай бірнеше топқа бөлінеді. Олардың ішіндегі ең ірілері ретінде шаруашылыққа байланысты ғұрыптар, үй-тұрмысына байланысты ғұрыптар, қоғамдық-әлеуметтік ғұрыптарды айтамыз. Шаруашылық әдет-ғұрыптары өз кезегінде – егіншілікке, малшылыққа, т.б. әртүрлі кәсіптерге байланысты болып бөлініп кете береді. Үй тұрмысына байланысты ғұрыптар ретінде отбасылық ғұрыптар, үй шаруашылығына байланысты ғұрыптар секілді түрлерін айтуымызға болады. Ал, бүгінгі мақаламызда біз әдет-ғұрыптардың ішінде «отбасылық ғұрыптар» деп аталатын бөлігіне арнайы тоқталамыз. Әдетте, «Отбасын құруға байланысты ғұрыптар», «бала туып, оны өсіруге байланысты ғұрып-ырымдар», «Өлген адамды жерлеуге байланысты ғұрыптар» деп бірнеше топқа бөлінеді.

Жалпы, отбасы ғұрыптары – әдет-ғұрыптардың ішіндегі ең толымдысы, құрамы жағынан ең күрделісі. Саяси идеологиялық өзгерістер бұл саладағы ғұрыптарға көп жағдайда тікелей әсер ете алмайды, жанама әсері болады. Сондықтан, бұл саладағы ғұрыптар өзгеріске аз ұшырайды, тұрақты келеді. Отбасылық әдет-ғұрыптардың тағы бір ерекшелігі – той жасау, өлікті жерлеу сияқты қалың көпшілік қатысатын ғұрыптық

шаралардан басқалары, көбінесе, шектеулі адамдар ортасында іске асады. Бұл ғұрыптық шаралардың көпшілігі отбасылық ауқымда іске асқанымен, түптеп келгенде олар – қоғамдық-әлеуметтік мәні бар шаралар. Бұл ғұрыптар адамдардың рухани кеңістігін толтырады, өздеріне түсініксіз құбылыстарға осы ырым-жоралғылар арқылы олар жауап береді, алдынала «шара» қолданады.

Эксперимент

Қырғыз тілінің түркі тілдеріне жататындығы 19-ғасырда белгілі болғанына қарамастан, түркі тілдерінің қай тобына жататындығына келгенде ғалымдар әлі күнге бір пікірде емес. И.Н. Березин қырғыз тілін түркі тілдерінің оңтүстік тобына жатады десе, В. В. Радлов – батыс, Ф.Е. Корш – солтүстік, А.А. Самойловичтың пікірі бойынша қыпшақ түркілерінің солтүстік –батыс тобына жатады. Ал, Н.А. Баскаков қырғыз тілін көне түркі тілдерінің бірі деп қарап, оны шығыс ғұн тобындағы қырғыз-қыпшақ тілдерінің қатарында қарайды. (Musaev, 2016: 57). Шындығында бұл тілдің фонетикалық және грамматикалық құрылымы түркі тілдерінің басқа түрлеріне қарағанда алтай тобындағы тілдерге генетикалық жақындығы зор екендігін В.В. Радловтың еңбегінен де білеміз. (Radloff, 1982: 9-13). Қалай дегенмен де қырғыз және қазақ тілдерінің тілі мен мәдениетіндегі ортақтықтар басқа түркі тілдеріне қарағанда, басымдық танытатынын ғалымдарымыз айтып жүр. (Somfai Kara, 2003:60).

Көпшілік зерттеушілердің пікіріне сүйенер болсақ, қазақтарға қарағанда, қырғыздың некелік ғұрыптары оның әр тараптарында түрліше. Оңтүстік қырғыздар мен солтүстік қырғыздардың арасында бұл жағынан айырмашылық өте күшті. С.М. Абрамзонның пікірінше, оңтүстік қырғыздардың ғұрыптарында көрші өзбектер мен тәжіктерден жұғысты болған ғұрыптар көп және шығыс қырғыздардың салт-жораларында архаикалық элементтер көбірек сақталған. Сонымен қатар, қырғыздардың некелік ырым-

салттарында алтайлықтар, хақастар, аздап буряттардың салттарымен жақындасып келетін тұстары біршама (Abramzom, 1989: 15).

Нәрестенің дүниеге келуі қырғыздарда жанұялық өмірдің ең басты әрі қуанышты мерекесі болып есептеледі. Оған ауыл арасында даналығымен көзге түсіп, сый құрметке бөленген ақсақалдармен қарт әйелдер ұзақ және бақытты өмір сүр деп тілек тілеген. Жанұядағы бала – ол ататекпен оның дәстүрінің жалғасы, ол халықтың өмір шендігінің символы сондықтан бала дүниеге келгеннен кейін аяғы ауыр әйелді үйдің барлық ауыр жұмыстарынан босатқан, ауылдан жалғыз өзіне шығуға тыйым салған, түрлі магиялық әрекеттер арқылы зиянды күштерден аластаған. Зиянды күштерден қорғану үшін аяғы ауыр әйел әртүрлі бойтұмарларға сиынған. Ол міндетті түрде өзінің киміне Құраннан алынған сөздерді, сондай-ақ аюдың тырнағын, үкінің аяғын сақтаушы ретінде тұмар етіп таққан. Бойтұмарды кеуденің сол жақ тұсына йықтың жанына таққан, босанғалы жатқан әйелді зиянды күштерден қорғау үшін босану үстінде киіз уйде күні-түні от жанып тұратын болған. Алаудың жанында ұшы есікке қарап пышақ жататын болған. Киіз үйдің торланған бөлігі керегеде әйелдің бас жағына оқтаулы қару ілінген. Сенім бойынша, бұл затта зиянды күштерді қорқытып кері қайтарған. Дәстүр бойынша жаңа туған нәрестенің тамағы сиырдың күйдірілген майы «сары майы» болған. Бұны балаға сорғызған, бұдан кейін алғашқы кимі «койнок»- ит көйлек кигізілген. Оны үлкен кісіден немесе көпбалалы сыйлы қарт әйелден алынған ақ матадан тіккен. Бұл киімді кей жағдайларда алдымен итке, содан кейін балаға кигізген. Ит көйлек аталуы осыдан шыққан, бұл әрекеттер ұзақ және бақытты өмір сүру, денісау және шымыр болу деген сенімнен тұратын «ырыммен» байланысты. Нәрестенің дүниеге келуіне байланысты қайталанбас құаныштарға толы әрекеттердің барлығы орындалған. Бұл «суиунчу» – құанышты хабарды жеткізген үшін сый алу мақсатындағы тарту, «корундук» – нәрестені бірінші рет көру үшін берілетін сый, «жентек» немесе «бешиқ той» – нәрестенің құрметіне орай ұйымдастырылатын мереке. «Ат койуу» есімдердің мағынасына ерекше мән берілген. Дәстүр бойынша әйел адам нәрестеге ат қоймаған. Бұл шараны орындауға ауылдың сыйлы адамы немесе «азанчы», яғни сол сәтке шақырылған адамға болмаса нәрестені алғаш көрген адамға тапсырылған. Нәрестеге ат қою барысында оның мінезіндегі ерекшеліктерге

мән берген. Содан кейін барып оған лайықты есімді қоятын болған.

Нәрестені бесікке – «бешиқ» бөлеу дәстүрі ерекше әрекеттермен орындалған. Баланы бесікке бөлеуші қарт әйел: «менин колуым емес, Умай-эне, Батма, Зууранын колуу» – «менің қолым емес, Умай, Фатима, Зухра аналардың қолы; «Умай-эне уйку бер, бешиқ ээси бек сакта» – «Умай-ана, тыныш ұйқы бер, бесіктің иесін қарашығындай сакта», – деп айтқан. Бесікке бөлердің алдында нәрестенің дүниеге келгеніне 40 күн толғанда, оны 40 қасық жылы суға жуындырған – «қырық кашық сууга киренту», алғашқы шашын алған – «карын чач», «ит койнектин» орнына басқа киім – «қырық кейнок» кигізілген. Оны нәрестенің анасы немесе әжесі көршілерінен, үлкен кісілерден сұрап әкелген әр түрлі маталардың қырық киындысынан тіккен. Бұл күні майға дәстүрлі қырық тоқаш – «май тоқаш» немесе шағын құймақтар – «қырық челпек» пісіріп оларды қырық балаға таратқан. Жаңа туылған баланы 3-4 күннен кейін немесе 40 күннен кейін бесікке салады. Бесікті баланың нағашы апасы алып келеді. Баланы бесікке бөлеу құрметіне жасы үлкен, көп балалы ана ие болады. Баланы бесікке салмас бұрын бесікке балта, шот, асық салып тербетеді. «Оң ба? Оң ба?» – деп сұрайды. Төңірегінде отырған әйелдер «Оң! Оң!» – деп айғайлайды. Бесіктегі балта, шот, асықты алып, бесікті аршамен аластайды. Содан кейін баланы бөлейді. Бөлеген ана: «Жасың ұзақ болсын!» деген тілек айтады. Баланы бөлеп біткен соң, қамшымен бесікті үш рет ұрады. Бұл пәле – жаланы куу деген мағынаны білдіреді. Бесікке балта, шот салу себебі – темірдей мықты болсын! деген тілекті білдіреді. Асық – Умай ананың символы Умай ана баланы қорғайды деп түсінеді. Бала өз бетімен алғашқы қадамдарын жасаған кезде оның құрметіне «тучоо кесуу» дәстүрі орындалған. Бұл үшін баланы аяқтарын екі жіңішке жібек жіптен тоқылған жіптермен байлап, киіз үйдің алдына шығарған. Жіптер міндетті түрде ақ және қара түсті – «ала жип» болулары керек. Олар жарық пен түнектің, жақсылық пен жамандықтың күресін білдірген. Қырғыздардың көз қарасы бойынша адамның өмірінде қуанышпен қайғы бірге орын алады бала кезден өмірдің барлық жағдайаттарына дайын болу керек. Тұсау кесу рәсімі әдетте таңғы уақытта басталған. Киіз үйге қарама-қарсы бетте аяғы байлаулы баланы қарсы алуға 8-12 жастардағы балалар жарыс «жарыш» ұйымдастырған бірінші болып жеткені қолына

пышақты алып, баланың аяғындағы шырмауды кескен. Бұл пышақты ол өзімен бірге алып кететін болған. Сонымен бірге оған шағын сый берілген. Бұл дәстүр қазіргі уақытта орындалады. 1 жастан 2-ші жасқа көшу әр түрлі әдет-ғұрыптар арқылы орындалған, үлкейген сайын бұл ғұрыптар азайа бастаған. Ұл балаларды 3, 5 немесе 7 жасында (тақ сан) ислам дінінің шарттарына сәйкес сүндетке «сундент» отырғызған, қыздарды 9-10 жасында шаштарын өріп, шаш өру дәстүрі орындалған. Баланы бірінші атқа отырғызу – «атқа мингизуу», мұрттарын алғашқы рет қырыу – «муруг серпуу» дәстүрі орындалған.

Нәтижелер мен талдаулар

Талдау барысында қазақ және қырғыз халқында үйлену салтына байланысты да негізінен түркілік ортақ дінгек сақталып отырғанымен, тарихи тарамдалу жолында бірқатар ерекшеліктер де орын алғанын байқаймыз. Мысалы, қырғыздар ертеректе, 7 атаға дейін қыз алыспауды сақтаған болса, бүгінде негізінен 4 атаға дейін қыз алыспайды. Ал, бұл қазақтарда әлі күнге 7 атаға дейін созылады, қазақ халқының 7 атадан кейін ғана қан араласпайды деген болжамы медициналық тұрғыдан да дәлелденіп, нақтыланған. (Islam A, 2004: 55). Сонымен қатар, үйлену дәстүрлерінің бірінші кезеңі болып саналатын құда түсу, қалыңмал төлеу, үйлену тойы, ұрын бару, некелесу сияқты әдет-ғұрыптар қырғыздар мен қазақтарда бірдей сақталған. Осы жағынан алып қарағанда қырғыздар мен қазақтарда қолданылатын отбасылық, некелік қарым-қатынас атаулары да ұқсастығымен ерекшеленеді. Қазақтар мен қырғыздардың үйлену тойы салт-дәстүрлерінде кездесетін тартыс, қалыңдық пен жігітті байлау, арқан тарту, жар-жар, беташар, неке қию, той ойындары дәстүрлерінің орындалуында айтарлықтай айырмашылықтар жоқ. Халқымызда тұрмыс-салт жырларының ең көп тарағандарының бірі – сыңсу. Ұзатылған қыз өз босағасынан аттанар алдында ағайын туғандарын аралайды, былайша айтқанда қоштасады (бірақ бұл дәстүрлі қоштасу емес). Жеңгесін ертіп ағайындарын аралап жүрген қыз жәй жүрмейді. Ол өзінің балалық дәуренінің, оң жақта бұлғақтап өскен бақытты күндерінің өткендігін, аяулы ата-анасының, туысқандарының өзін мәпелеп өсірудегі еңбегін өлеңмен айта жүріп өксиді. Қырғыз халқында бұл қыз ұзату салты «қыз қыңшылатуу» деп аталады. (Unusaliev, 1965: 5-22). Бұл ел де қазақ

халқы сияқты құдалықты құйрық-бауыр жеумен бекітеді. Ал, памир қырғыздарында бұндай келісімнің ишараты болып құдалардың өзара бір-біріне белін бүгіп, сәлем салуы есептелген, немесе құдалық мәселесі шешілгенде қыз жағы құдалардың алып келген ет, тәтті тағамдардан тұратын сәлем –сауқатын қабылдаған. Қыз айттырып бару, яғни жаушы жіберу ұғымын қырғыз тілінде «жуучу жиберүү» тіркесі білдіреді. (Karataev, Egaliev, 2005: 228). Қырғыздардың күйеулеу салты ішкі рәсімдері жағынан қазақтардікіне көп ұқсас келеді. Бұл жерде бір айта кететіні, аталмыш салт, негізінен, солтүстік қырғыздарда орындалады да, ал оңтүстік қырғыздарда оның орындалуы міндетті емес, ал орындалатын болса, қалыңмалды толық төлегеннен кейін ғана іске асады.

Қырғыздардың келінге сауқале кигізу, беташар айту, отқа май құйғызу, теріге отырғызу, жаңа отаудың шаңырағынан сүйек лақтыру, екі жасты алғаш кездестіргендегі бақан тастар, ит ырылдар сияқты көптеген ырым-жоралары қазақтікіне көп жағынан ұқсас. (Islam A, 2004: 69). Дегенмен, қазақта да, қырғызда да кездеспейтін ырым-салттар да аз емес. Мысалы, ұрпақты болсын, пәле -жаладан аман болсын деп екі жасты арнайы сойылған лақтың өкпесімен қағу, жастарға өкіл ата, өкіл ене тағайындау т.б. салттар – қазақ халықтарында кездесе бермейтін ерекшеліктер. Қазақ, қырғыз, қарақалпақ, түркмен және жартылай көшпелі өзбектерде жас келіннің басына қиетін арнайы киімі сәукеле бар. Ол қырғыздарда шокуло, сонымен қатар, халықтардың көбіне ортақ тұрмысқа шыққан әйел бас киімі – кимешек деп аталған. (Tolubayev, 2010: 28).

Дәстүр бойынша құдалаудың ескі түрлері, яғни әлі туылмаған балаларды атастыру – «бел куда», кішкене сәбилерді атастыру- «бешик куда» деп аталатын түрлері бар. Біріншісі бойынша әлі туылмаған балалардың болашақ үйлену тойы туралы бір-біріне шексіз берілген достар немесе ең қиын сәтте көмек қолын созуда мүлде бейтаныс адамдар уәделескен. Бұл үшін олар бір-біріне өмір бойы туысқан болуға ант берген, мұны «соектешуу» – «сүйектесу» деп атаған. Уәделерін «ок тиштее» – садақтың оғын тіспен алу, «чыпалактын қанын соруу» – бір-бірінің саусағындағы қанын сору, «чырпык қырку» – шыбық қырку, «шилекей алышуу» – сілекей алысу, т.б. әдет-ғұрыптар арқылы орындаған. Егер отбасылық жағдаяттарға байланысты бала болмаған жағдайда олар өмірлік дос болып қалған. Ол қырғыздарда «антуу дос», «ақырет-

тик дос» деп аталған. Салтқа сәйкес, болашақ күйеу баланың ата-анасы кішкентай қыздың құлағына күміс сырға салған, бұл «сейке салуу» деп аталады. Күйеу жігіт пен қалыңдықтың некеге дейінгі кездесуі «куйелеу» немесе «уйдун жанына баруу» – күйеулеу немесе күйеу баламен танысу салты арқылы жүзеге асқан. Бұл дәстүр әдеттегі құқықтық ережелерге сай деп есептелген және үйлену тойына дайындық барысында ерекше маңызға ие. Үйлену тойына аз қалғанда күйеу жігіт өзінің жақын достарымен қалыңдықтың ауылына жақын жерге тоқтаған. Болашақ жас жұбайларға арнап барлық жасау-жабдығымен киіз үй тіккен. Кездесу кезінде әр түрлі жастардың ойын-сауықтары ұйымдастырылған, ол «қыз ойнотоор» – «қыз ойнатар» деп аталады. Күйеу жігіт өзін барлық құрбыларымен бірге киіз үйдің ішінде күтіп отырған қалыңдығына кірмес бұрын киіз үйдің сыртынан қалыңдықтың бас киімін ұрлауы керек, бұл салт «такыя сайуу» деп аталған. Егер ол қалыңдықтың бас киімін ала алмаса, бұл әрекет бірнеше рет қайталанған. Бұлардың барлығы дерлік қалжың-күлкімен жүзеге асқан. Одан кейін күйеу жігіт пен қалыңдықтың кездесуі – «жар қорушуу» ұйымдастырылған. Ақырында, үйлену тойына дейін, яғни қалыңдықты ауылынан ұзатып алып кетуге 15 күн қалғанда салт бойынша күйеу жігіт қалыңдықтың ауылына «жыгач тушуруу» деп аталатын сый берген. Той және оған қатысты барлық салт-дәстүрлер басқа дәстүрлерге қарағанда ең жарқын, ең қызық, ең маңызды болды. Жігіттің ата-анасы, туыстары келгенде қалыңдық ауылында үлкен «қыз узатуу» тойы болды. Жігіт келер алдында қыз дәстүр бойынша, барлық туыстарын аралап шығып, қоштасты, өзінің құрбыларына қыздар отырысын жасады. Той салтанаты ән мен музыканы, түрлі ойын жарыстарын қамтитын көз тоярлық, көңіл көтерерлік шаралармен жалғасты. Қызды шығарып салу және оның жігіт ауылына көшуі кезінде «кемпир олду», «чал жыгар», «қыз кыншытуу», «жыюу-жаюу», «жүк керуу», «укурук байтал», «орок кой», «ергее жабар», «тундук которуу», «уй которуу», «толгоо табак», «той таратуу», «тоқмоқ салуу», «тешок талашуу» және басқа да дәстүрлі ойын шаралары және ат жарысы өткізілді. Жігіт туыстары келгенде олардың алдынан – «арқан тартуу» жуан арқан тартылды, жігіттің ата-анасы одан жеңіл-желпі сыйлықтар беріп өтетін болды. Қалыңдық әкесінің үйінде ең басты дәстүрлі шаралар өтті: арнайы дайындалған әйел күйеу туыстары әкелген қоржынды ашты – «куржун соегу», біршама уақыттан соң жігіт

туыстары әкелген бағалы, қымбат киімдерді – «кийит» таратылады. Осы уақытта қалыңдықты сатып алу – «калын» рәсімі берілді. «Қалын» – қалыңмал, негізінен, малдан тұрды, малдың әр түрінен тоғыз мал беру керек болды. Бұл сан киелі, қасиетті болып саналды. Тоғыз ағаш табақта дәстүрлі тамақты, киімдерді және ұсақ-түйек заттарды салып әкелді – «тогуз табак» тартты.

Той қарсаңында қыз туыстары «шаш өру» салтын жасады – қыз шашын таратып, әйелдердің шашындай қылып өрді. Бұл дәстүр үлкен өмірге қадам басудың алғашқы сатысы болды. Қалыңдыққа жылы сөздер, сенімді, адал жар болуға, жақсы, ұқыпты әйел болуға түрлі ақыл-кеңестер айтылды. Барлық той киімдері, түрлі салтанатты бұйымдарымен қалыңдықты жеңгелері ең алғаш күйеудің ата-анасына көрсетті – «жүз қорушуу», ол үшін олар сыйлықтар алды. Қалыңдықты жігіт ауылына шығарып салу кезінде «қыз ұзатуу» дәстүрі болды, ол кезде әйелдер қызбен жылап қоштасты, ол «кошок айтуу» деп аталды. Дәстүр бойынша, егер қыз тұрмысқа шықса, ол әкесінің еліне, қандай жағдай болмасын, ешқашан қайтып келуге болмайтын – «чыққан қыз чийден тышкары» деген, тұрмысқа шыққан қыз бөтен болып саналған – «қыз башка элдин кишиси» деген, қандай жағдай болмасын, ол қайтып келмеуі тиіс болған, сондықтан оны мәңгілік сапарға шығарып салғандай қылып шығарып салған.

«Отко киргизу» рәсімі де ерекше маңызды болды. Күйеудің туыстарының бәрі жас жұбайларды кезек-кезек қонаққа шақырды, олардың құрметіне қой сойды, қалыңдықты өздерімен таныстырды, оның басына ақ жаулық тартты – «ак жоолук». Қырғыздарда ақ түс тазалықтың, бақыттың, ақ көңілділіктің белгісі болды.

Қорытынды

Сонымен, қорыта айтатын болсақ қазақ және қырғыз халықтары тіліндегі ғұрыптық лексикадағы ортақтықтар екі халықтың жақын туыстығының айқын дәлелі бола алады. Соған қарамастан, салыстыра зерттелуі қажет екі халық тіліндегі салт-дәстүрлерімізге қатысты ғұрыптық лексикада азды-көпті айырмашылықтар да орын алғандығы байқалады. Әрине, мұндай айырмашылықтардың түп тамыры тереңде жатыр. Мұның өзі қырғыз және қазақ халықтарының бастан кешкен түрлі тарихи оқиғаларымен, күн көріс тәсілімен, тіпті қоныстанған географиялық

жер жағдайымен де байланысты болуы мүмкін. Өкінішке орай түркітануда туыстас халықтардың лексикасын осылай салыстыра зерттеу әлі де кенже қалып келе жатқаны жасырын емес. Сондықтан да, тамыры бір туыстас екі түркі халқының ғұрыптық лексикасына қатысты айтар

сөзіміз бұнымен бітпейді. Алдағы уақытта бұл өз алдына арнайы зерттелуі керек деп ойлаймыз. Себебі, екі халықтың ғұрыптық лексикасындағы ортақтықтар мен айырмашылықтар түркі тілдері лексикасының даму жолы жайлы мол мәлімет болып табылары анық.

Әдебиеттер

- Musaev S. J. The kyrgyz language. // Проблемы современной науки и образования. – № 20 (62) / Под ред. С. В. Вальцева. – Иваново, 2016. – С. 56-57.
- Radloff W. Honeti der n rdli hen ür spra hen. – Leipzig, 1882. – P. 9-13.
- Somfai Kara D. Кыргыз – Lincom Europa, 2003. – 60 p.
- Абрамзон С.М. Кыргыздар. – Бишкек, 1989. – 232 б.
- Ислам А. Ұлттық мәдениет контексіндегі дүниенің тілдік суреті (салыстырмалы-салғастырмалы лигвомәдени сараптама): Фил. ғыл. док. дис... – Алматы, 2004. – 340 б.
- Юнусалиев Б.М. Заметки по истории киргизского языка. – Фрунзе, 1965. – С. 5-22.
- Каратаев О., Эралиев С. Кыргыз этнографиясы боюнча сөздүк. – Бишкек: Бийиктик, 2005. – 600 б.
- Төлеубаева К.М. Қазақтар және Орталық Азия халықтарының отбасы, отбасылық әдет-ғұрып, салт-саналары (салыстырмалы-этнографиялық зерттеу): Тарих ғыл. канд. автореф. – Алматы, 2010.

References

- Abramzon S.M. (1989). Kyrgyzdar. [Kyrgyz.] Bishkek, 232 b. (In Kyrgyz)
- Islam A. (2004). Ul'tyq madeniet konteksindegi dunienin tildik sureti (salystyrmaly-salgastyrmaly ligvomadani saraptama). [Linguistic picture of the world in the context of national culture (comparative-comparative litigomenological expertise)]: Fil. gyl. dok. dis... Almaty, 340 b. (In Kazakh)
- Musaev S. J. (2016). The kyrgyz language. Problemy sovremennoy nauki i obrozovaniya. No 20 (62). Pod. red. S.V. Valceva. Ivanovo. (In Russian)
- Karataev O. Erali'ev S. (2005). Kyrgyz etnografiyasy boiyncha sozdik. [According to the Kyrgyz ethnography dictionary.] Bishkek, Biiktik, 600 s. (In Kyrgyz)
- Radloff W. (1882). Honeti der n rdli hen ür spra hen. Leipzig.
- Somfai Kara D. (2003). Kyrgyz. Lincom Europa, 60 p.
- Toleubaeva K.M. (2010). Qazaqtar zhane Ortalyq Azya halyqtarynyn otbasy, otbasylyq adet-guryp, salt-sanalary (salystyrmaly-etnografiyalyq zerttey) [Family and family traditions of Kazakhs and Central Asian peoples (comparative-ethnographic study).]: Tarih gyl. kand. avtoref. Almaty. (In Kazakh)
- Unusaliev B.M. (1965). Zаметки по istorii kyryzskogo yazyka. [Notes on the history of the Kyrgyz language.] Frynze. (In Russian)